

בתור תושב שנולד בחיפה בשנת 1900, והואיל שכמעט כל ותיקי חיפה הלכו לעולמם, והואיל וכל המסמכים השייכים לעדה הספרדית בחיפה. נשרפו על ידי הפורעים בשנת 1929, אנסה, בדחילו ורחימו, למצות את זכרוננו ובעזרת אלה שפניתי אליהם, לשחזר דברים אשר היו יסוד לקהילה הספרדית בחיפה,

טרם אגש לסקור את תושבי חיפה הספרדים אשר איכלסוה עוד מימים ימימה, חייב אני להביא סקירה קצרה על חיפה הקדומה אשר ראשיתה ומקור שימה אינם ידועים בברור, אך אין ספק שבימג קדם מצאו להם יורדי-ים מסתור מן הסופות במפרצה של חיפה המוגנת בהר הכרמל. חיפה תוארה במסעות חוקרים רבים אשר בקרו באזור עוד באלפיים וחמש מאות שנים לפני הספירה.

הישוב בחיפה נזכר בספרי מסעיהם של החוקרים במסעי הצלבנים, לשוב זה בחיפה עסק בין היתר בתעשיית זכוכית מן החולות בשפך נחל נעמו. תעשייה זאת התפתחה ולצדה התפתחו המצב הכלכלי והרוחני. אנו זוכרים שבתקופה זו נודע הרב אבדימי דמן חיפה שהיה דור שלישי של אמוראים, שקברו נמצא בבית הקברות הישן בחברת מספר קברים של רבנים אשר כיהנו בחיפה בתקופות ובזמנים שונים. היות וחיפה היתה מוקפת חומה, תושביה אשר מספרם עלה לשבעת אלפים נפש, התרכזו בתוכה שליש תושבים מהעדה היהודית, שליש נוצרים ושליש מוסלמים, היהודית במרכזה, המוסלמים בדרומה ובמזרחה והנוצרים במערב העיר.

האכלוסיה היהודית היתה מורכבת מתושבים ותיקים אזרחים תורקיים מקומיים תושבים שעלו מארצות הבלקן, תושבים אשר עלו מצפון אפריקה או מסוריה והלבנון. אנסה, לפי מיטב זכרוננו, לפרט את שמות המשפחות אשר היוו את האוכלוסיה היהודית בחיפה והם לפי הדירוג האלפביתי; אבוטבול, אורפלי, אזערי, איסטמבולי, אלבאז, אלפאסי, אלנקווה, אמסלם, אסא, אשכנזי; בונאנו, בוסקילה, בטיש, בנצור, בן קיקי, בן נאים, ברזני, בצל, בן שבת; דוידסקו, דיין, דנא, דרעי; ווענונו, וואנו; זרובבל, זינאתי; חטשוויל, חיון, חמוי, חמו; חכים, חסאן; טיאר, טאנו, טלדנו; כהן, כהן-נעמי, כיאט, כלפון; לבהר, לוי; עטייה, עלמאני, עקיבא, עקריש; פיסו, פוליטי; צנעני; רומאנו, ריינה; שווישה, שטאח, שטרית, שמחון, שמש, שרעבי.

מאוכלוסיה זו צמחו; רבנים, שוחטים, סוחרים, מורים, בעלי מלאכה, נושאי משרות ממלכתיים וכ'ו; אנסה לפרט סיווגים אלה; רבנים הרב אברהם רפאל כלפון רב ראשי, הרב מסעוד חטשוויל רב ראשי, הרב אליהו ריינה רב ראשי, הרב נסים אוחנה ולאחרונה הרב יוסף משאש ז"ל.

שוחטים הרב מימון מלכא, הרב שלמה בן-קיקי שוחט וחזן כמו כן היו רבנים אשר כיהנו מאוחר יותר כחברי בתי דין או רבני שכונות.

הרב יהודה הלוי שהיה ידוע כסוחר רציני ולא מוריד מחירים התושבים הערבים קראו לו "אבו כילמה" הוא היה מוכר כאדם נאמן ורבים האנשים שהפקידו כספם אצלו לשמירה. היו לו גם שני בנים ושתי בנות, הבנים לכשגדלו עסקו במסחר והיו מייצגים את הא. מנשה בטיש. סוחרים אחרים ידועים היו ממשפחות אבוטבול, שוויטה, טיאר אשר עסקו בסחר בדים, וכך היו גם סוחרים בעורות החכם ימין כלפון ומשפחת חיים כהן, היו גם סוחרים אחרים אשר הכזיקו חנויות למצרכי מזון וואטליזים, ברור שהיו גם בעלי מלאכה כגון; נגרים, בנאים וכ'ו.

בתי כנסת אוכלוסיה זו אשר ידעה לשמור על המסורת בנתה בכוחות עצמה בתי כנסת אשר נתחלקו לפי מוצאם של המספללים והם; בית הכנסת ע"ש אליהו הנביא שהיה במרכז הככר שמסביבו נבנו בתי הכנסת, המתפללים בו היו יוצאי צפון אפריקה, בית הכנסת "איסטמבוליה" הגדול ועל ידו נבנה בית כנסת קטן יותר לתושבים יוצאי הבלקאן; ובית הכנסת של יוצאי טטוואן (מרוקו הספרדית).

מאוחר יותר, כשהעיר העתיקה נהיתה צרה מהכיל היהודים הספרדים, התאחדו מספר משפחות וככשו שטח אדמה מחוץ לחומה והקימו להם בתים בשכונה שקראו לה "הדר הכרמל" (שם זה נקרא היום על השכונה הגדולה שמעל לשכונה זאת) כך שהשכונה ידועה היום כ-"ארד אל יהוד", בשכונה זו שני בתי כנסת האחד ע"ש "רשב"י והשני של העדה הקורדית.

מלחמת העולם הראשונה גרמה לכך שרבים מתושביה הספרדים של חיפה נאלצו לעזוב בפקודת הממשל את עירם בהיותם נתינים זרים, הנתינים האנגלים הועברו לאי קפריסין והנתינים הצרפתים הוסעו לאי קורסיקה. היו כאלה שמפאת מצבם הבריאותי או המשפחתי נשארו בעיר ונאלצו לוותר על נתינותם ולקבל "וויסיקה" תעודת שינוי אזרחות. בין אלה היה אבי חכם דוד כלפון ש'ל אשר היה מורה דת בבית ספר אליאנס ואשר היה מטופל בילדים קטנים, נאלץ לוותר על נתינותו כדי להשאר בביתו ובעבודתו. זוכרני שלאחר סיום המלחמה, ממשלת המנדט חוקקה פקודת ההתאזרחות, נעזרתי "בוויסיקה" של אבי כדי לקבל פספורט ותעודת זהות מנדטורית בהיותי רשום כאזרח טורקי.

בתקופת המלחמה הנ'ל קרו אירועים שונים בארץ. הגרמנים שהיו בני ברית לתורקיה, השטלתו על אוצרות החיטה ויבול החקלאים דבר אשר גרם למחסור במזון משווע. רבים מהתושבים סבלו מרעב ומבגוד, דבר אשר הניע את האחראים למצוא פתרונות חלקיים, נוסף לכך באה מכת הארבה אשר כסה את פני הארץ ואכל כל צומח. הממשל התורקי גייס את כל התושבים ותלמידי בתי הספר כדי ללקט את שרידי הארבה בשקים כדי לזרוקם לים. גם לאחר מספר ימים גויסו התושבים ותלמידי בתי הספר כדי לאסוף את נחילי הארבה אשר כסה את השדות. גייסו אותנו לחפור תעלות ולכוון נחילי הארבה ולקברם באדמה. כמו כן היתה פקודת הממשל של תושב חייב לתרום מספר שקים ריקים, אלה היו נחוצים לצבא אשר תכנן פלישה למצרים, המטרה היתה למלא שקים אלה מחול המדבר ולסתום את תעלת סואץ.

הכומות שפסגת הר הכרמל. בפעם אחרת הפציצו את בית המלאכה של הגרמני וגנר שהיה ברחוב עיראק בקרבת בית הקברות המוסלמי. מעניינת העובדה. שהפצצות אלה היה דיוק רב ושום בנין סמוך לא נפגע. לאחר תבוסת גרמניה וגרורותיה ולאחר כבוש צבאות הברית את הארץ אני נזכר שבאחד הלילות שמענו שריקות פגזים אשר נורו הן מעבר להר הכרמל והן מהמוצב התורקי שהיה על הבור'ג. סופר לאחר מכן שהתותחן התורקי עיכב את כניסת צבאות הברית לחיפה מצד מערב והכריחם לכבשה לאחר כיבוש עכו.

זוכרני שלמחרת כיבוש חיפה, ביקר הגנרל אלנבי בשני מקומות בעיר, בראשונה הלך לבקר את עבאס אפנדי ברחוב הפרסים, ובשנית אצל ראש העיר חסן בק שוקרי בעיריה שהיתה אז בבית מול שוק הירקות "הריסבה" החיילים הכובשים, היו אוסטרלים, אנגליים והודים.

בתי דאר בתקופת הממשל התורקי היו בחיפה כמה בתי דאר, אחד צרפתי אחד אנגלי, אחד ספרדי ואחד ממשלתי תורקי. בתי הדאר הזרים הוקמו לפי תנאי הפיולגיות. בתי הדאר הזרים היו משתמשים בבולי דאר של מדינותיהם. ההסבר הרווח היה שהדאר התורקי היה איטי הדאר היה מועבר בשתי דרכים באמצעות האוניות שפקדו נמל חיפה הקטן או באמצעות רכבת חיפה-דמשק.

ראוי לציין שלא היה נמל ראוי לשמו. האוניות שפקדו חיפה היו עוגנות בלב ים והנוסעים הועברו בסירות לחוף.

ממשל חיפה בעיר קטנה מבנהלת על ידי "קאים-מקאם" (ממלא מקום) והיתה כפופה למושל עכו "וואלי". בתי משפט היו בעכו, המעוניינים חייבים היו לשאת רגליהם לעכו כדי לפתור בעיותיהם. מספרים-כעין בדיחה-שפעם היה צורך למנות, "קאים-מקאם" בחיפה, הוואלי של עכו מינה ועדה שהוא עמד בראשה כדי לבחור במועמד מתאים, הוצעו כמה מועמדים אחדים מהם משכילים הוואלי קבע את המועמד שלו. כשהעירו לו שהוא אנאלפבית, ענה אבל הוא בעל גוף מרשים, הקאים-מקאם היה יושב בבנין הסראיה שהיה בן שתי קומות, בקומת הקרקע היה בית הסוהר ובקומה הראשונה ישב לו בנוחיות הקאים-מקאם בלוויית מזכירו והפמליה שלו.

מסים אינני זוכר שבעלי הבתים שילמו ארונות כמו היום, אבל זוכרני שבכל שנה הממשל היה מכריז על מסירת גביית המסים בקבלנות. היות ולחיפה היו שני שערים האחד במזרחה והשני במערבה, ישבו הזוכים במרכז ליד שערים אלה וגבו מסי כניסה ויציאה מכל מביאי ומכניסי סחורתם לעיר. לתשלום המס הזה קראו "באג" מענין לציין שגם במערת אליהו ישב לו סוכן וגבה דמי כניסה למערה.

בית ספר אליאנס בחיפה קויימו הלימודים בחדרים, בהדרכת מורה

מלמד יחיד שקראו להם חדרי תלמוד תורה.

בשנת 1878 נפתח בית הספר היהודי הראשון בחיפה מטעם אגודת כל ישראל חברים, הדבר היווה בשעתו אירוע רב-חשיבות והיכה גלים בקהילה היהודית הקטנה, שמנתה כ-1500 נפש מתוך 4500 אוכלוסי העיר. אגודת "אליאנס" כל ישראל חברים, השכילה לבחור במר בן-שימול כמנהל ראשון

אזהרות, בהגיעו לחופה נפגש עם הורב האשי ואשי הקהילה והוצא בפניהם על מהות אגודת אליאנס ותפקידיה הרבים. הרבנים הבטיחו לו שיתוף פעולה ובהמלצתם התקשר עם מורה ללימודי דת הוא אבי חכם דוד כלפון ז"ל שהיה רב צעיר אשר סיים את לימודיו בהצטיינות במתיבתא הגדולה בטבריה והתסמך בה לרבנות, הוא גם נודע החזן מעולה בעל קול ערב, כן בא בן-שימול לידי הסכם עם מורה נוצרי להוראת השפה הערבית ושמו חנא אל אזהרי שהיה ידוע גם כמשורר מחונן.

לבית הספר נשכר בנין מעל לשורה ארוכה של מחסנים, בשטח אשר קראו לו "חוש-אל-חכים". הקומה הראשונה שהכילה כ-30 חדרים, חולקה לשני בתי ספר האחד לבנים והשני לבנות, ומספר חדרים הוקצו למגורים למנהלי בתי הספר. ברור שבבית הספר הוקצה מקום מתאים אשר שימש לבית כנסת אשר אליו הובאו ספרי תורה מהעיר טבריה. ספרי תורה אלה הובאו ליעדם החדש בתהלוכה רבת משתתפים.

במשך הזמן התחלפו המנהלים והמורים וגם בניני בתי הספר. בתי הספר לבנים ולבנות עברו לבנינים נפרדים ברחוב אלנבי, ממול לבית הספר של "האחים הנוצרים" ברחוב אלנבי.

מורים בבית ספר אליאנס

בתקופת לימודי בבית הספר היו, פרט למנהל מר דיזן החכם דוד כלפון, מורה לדת, מורה לערבית התחלף לעיתים תכופות בגלל גיוסם לצבא התורקי במלחמת העולם הראשונה, ומורה לשפה התורקית אשר הוצנח מטעם השלטונות. היו גם מורות לשפה הצרפתית והן; גברת ליפשיץ, גברת סננ'ז, וגברת סלמה. שעות ההוראה בבית הספר היו משעה 8 בבקר עד הפסקת הצהריים ומשעה 1 עד שעה 4 אחה"צ, ברור שבעונה החורף היינו מתפללים מנחה וערבית כי היה חושך. מעניין לציין שהיתה גם ספריה בבית הספר והתלמידים השאילו ספרים לקריאה. בשעת החזרת הספרים היה המנהל שואל את התלמידים על תוכן הספר שקראו, הקשר בין שני בתי הספר היה באמצעות השרתים כי לא היו מכשירי קשר. הנהלת בית הספר עברה לאחר בן-שימול מנהל הראשון, לידי מר יצחק נהון שהיה חניך בית הספר אליאנס והראה יוזמה ותושיה. עובדה היא שבית הספר תחת הנהלתו עלה ברמתו, תלמידיו כללו בנים מכל העדות ולבית הספר יצא מוניטין מצויין. לצערם הרב של התושבים, הנהלת אליאנס בפריז החליטה להעביר את המנהל מר נהון לנהל בית הספר בעיר חלב שבסוריה. במקומו בא מר רוזן. גם בית הספר לבנים עבר לבנין גדול וחצר גדולה, ממול לבית הספר של האחים הנוצריים נבסמוך לבית הספר לבנות של האחיות מנצרת, זוכרני שבוקר אחד, בימי האביב, כשילדי בית הספר שיחקו בחצר לפני מסדר הבוקר קמה בהלה כי הילדים בשעת המשחק בשעות הבקר גילו גופת תינוק מכוסה בעשבים. המנהל הוזעק, הנ"ל הלך להזעיק את הקונסול הצרפתי אשר בא למקום, חקר והסדיר את העניין עם השלטונות התורקיים.

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, חזר מר יצחק נהון לנהל את בית הספר בחיפה. בשנות השלושים המוקדמות בית הספר אליאנס עבר לבנין אחר השייך למוסטפה באשה אל כליל, משם עבר לבנין מדרגות הנביאים בבית השייך

למעשה ברחוב הלבן החדש.

לאחר שמר נהוג הועבר לגימלאות נתמנה במקומו מר ששון אשר ניהל את בית הספר מספר שנים. אחריו נתמנה מר יונגרמן אשר היה הוא ורעיתו מורים בבית הספר, אחרי מר יונגרמן נתמנה מראלברט שושן למנהל, גם הוא היה מבין המורים של בית הספר.

עיריית חיפה היתה כולה ערבית, ראש העיריה בזמן שנתקבלתי לעבודה בעירייה היה חסן בק שוקרי ממשפחה אצילית תורקית שמונה ע"י הממשל התורקית. זוכרני שלאחר הכיבוש על ידי בנות הברית היו בעיריה בנוסף לחברים המוסלמים והנוצרים גם שני יהודים, שבתי לוי ורפאל חכים. שני אלה נשארו חברים במועצת העיריה גם לאחר הבחירות הראשונות שלאחר הכיבוש.

לא היו פקידים יהודים בעיריה, בחודש אוגוסט 1920 נתמנה מהנדס יהודי ופקיד עברי ראשון בעיריית חיפה (הוא כותב זכרונות אלה) עם התפתחות העיר גדל מספר הפקידים היהודים במחלקות השונות שנתווספו. ברור שגם מועצת העיריה השתנתה בהרכבה בהתאם לחוקה.

יש לציין שראש העיריה חסן-בק-שוקרי אשר היה בתפקידו בעת הכיבוש המנדטורי, נאלץ להתפטר מתפקידו מפני ששלח מברק ברכה לנציג העליון הראשון סיר הרברט סמואל לרגל מינויו.

הפרוטוקולים של העיריה נכתבו בערבית, רק בשנת 1927 כשנתמנה במזכירות העיריה, אברהם כלפון, נשתנה המצב והפרוטוקולים תורגמו לשפה העברית. כשנתקבלתי לעיריה, במחלקה הטכנית, לא מצאתי טפסים או שאלונים או בקשות לבניין, כל הבקשות היו מתקבלות כתובות על דף נייר ומופנות לראש העיריה אשר היה מעבירן למחלקת מהנדס העיר לבדיקה. ראש העיריה גם היה ממנה חבר מועצה שיצטרף לבדיקה והיה קובע לו שכר טרחה של 25 גרושים, כל שבוע היה מתמנה לבדיקה חבר מועצה אחר, כך שבסוף החודש הנהלת החשבונות היתה מחלקת את הכנסות הבקשות לבניין בין חברי המועצה שהשתתפו בבדיקה.

למעשה, לא כל חברי המועצה שמונו היו יוצאים לבדיקה, היו מסתפקים בהערות מהנדס העיר. היו מאשרים הבקשה והרשיון לבניין היה ניתן לאחר תשלום המיסים, ברור שנוהל זה השתנה עם הזמן, נקבעה פרוצדורה מסויימת והוחל בהכנת תוכניות שלפיהן ניתנו הרשיונות לבניין אשר אושרו על ידי ועדה מקומית לבניין ערים שהוקמה כחוק.

עיריית חיפה היתה העיר הראשונה אשר חתמה עם פנחס רוטנברג מיסד חברת החשמל, להארת רחובות העיר בחשמל, זה היה בשנת 1927, פעולה זו הקימה סערה גדולה ומחאות רבות מצד היישוב המוסלמי בכל הארץ, אשר הוסיף על ידי חאג' אמין אל חוסייני אלא שלמרות המחאות העיר חיפה הווארה בחשמל כי זה היה רצון בממשלה המנדטורית.

בתי מלון בית המלון היחידי היה מלון הרצליה בהנהלת משפחת אפשטיין, מקומו היה ברחוב ההר (כעת בית הגפן) בו התאכסנו כל הנכבדים שביקרו בחיפה. היו גם כמה בתי הארחה בעיר ההחתית אבל קשה מאוד לקרוא להם בית מלון.

מסתמכים על החוק התורכי הקובע שאם מבנה הוקם והגג הושלם, אי אפשר יהיה להרסו, לכן ברור היה שבגלל המחסור בפקחים, בכלל לא היה פקוח, הבנינים הבלתי לגליים היו נשארים על כנם. זוהי העובדה החותכת שהבנינים באותה תקופה נבנו לפי רצונם של בוני הבנינים.

הואיל וחיפה הקטנה, קיבנה תנופה גדולה במיוחד לאחר בניית המזח בנמל בשנת 1908 ונהפכה למרכז לייצוא וייבוא ובשנת 1905 הוקמה תחנת הרכבת המזרחית כחלק ממסילת ברזל החיגאזית; כמו כן, הוקם בשנת 1907 בית החרושת עתיד (כיום "שמן"). בשנת 1909 הוקמה שכונת "הרצליה" שכונה יהודית חדישה אשר בין בעליה היו התושבים שבתי לוי, רפאל חכים, חכם יהודה הלוי ובניו, מר עזריאל, אשר גרו בבתיהם. יש לציין שבשנת 1912 הונחה אבן הפינה לבנין הטכניקום (הטכניון).

גם תושבים חיפה הספרדים, החליטו לצאת למרחב, התאספו החליטו ורכשו להם שטח אדמה גדול, חילקו אותו ביניהם והקימו בנינים למשכנם, וגם דאגו למי שתייה, הם חפרו באר מים עמוקה, המים נשאבו במערכת דליים קטנים מונעים בגלגל גדול מונע באמצעות פרד או חמור; המים הנדלים היו נשפכים דרך צינור אל ברכה סמוכה וממנה לקחו התושבים מים, מאוחר יותר, מערכת שאיבה זה נתבטלה גם מבנה הבאר נתבטל, מספר תושבים חפרו בארות לעצמם. הבאר הישנה נשארה והתושבים שאבו ממנה מים לצרכיהם, לשכונה זאת קראו הדר הכרמל.

בחיפה קיים בית ספר יהודי בשם "בית הספר הריאלי" היום, בזמנו היה קיים בית ספר אחר בית ספר זה נקרא בית ספר "עזרא". זוכרני שהישוב בחיפה התנגד שהשפה העיקרית בבית ספר זה תהיה השפה הגרמנית ומחאת הצבור בחיפה אשר נתמכה על ידי כל הישוב בארץ נשאה פרי והשפה העברית נתקבלה כשפת האם בבית ספר זה.

הסתדרות העובדים בשנת 1920 התקיימה ועידת ההסתדרות הכללית בחצר הטכניון שבחיפה ובשנת 1921 נבחרה מועצת פועלי חיפה.

מקומות בידור חיפה כעיירה קטנה לא היה לה בנינים לבידור או לשעשועים. חלק מהתושבים המוסלמים היו מתאספים בערבים בככר "ג'רינה" מול הכניסה למסגד והיו שומעים קריין המספר על עלילותיהם של הגיבורים ענתר אבן שדאד ו - אבו זיד אל הילאלי.

מקומות בידור אחרים היו; 1. טיול למושב הגרמנית (הטמפלרים) הסמוכה לעירה אשר נוסדה בשנת 1868 הקהל והנוער היהודי היה מטייל בימי חופשה וחגים קונים אצל "גומדה" חסות וגזר, מטיילים לאורך השדרה או על המזח שעל חוף המושבה, מזח זה נבנה במיוחד לרגל ביקור הקיסר וילהלם הגרמני בחיפה בשנת 1890, לצעירים היתה חוויה אחרת לבלות עם בת זוג שעות מספר בגורן הסמוך למושב. 2. בחלק המזרחי, של העיר, במרחק מה מארד-אל-יהוד, היתה גינה ובית קפה שקראו לו "חאג' זעלאן". הוא היה פרסי והיה מכין לאורחיו רק תה פרסי.

זוכרני שבעונת החורף, כשהיו ימים בהירים, מנהל בית הספר "אליאנס" בהתיעצות עם המורים, היו מחליטים על הפסקת הלימודים ויציאה לטיול בשדות. הטיול היה נערך בשדה הגדול ליד הקפה של "חאג' זעלאן". לשם זאת היה המנהל מתקשר עם מנהלת בית הספר לבנות ושני בתי הספר על כל תלמידיהם נפגשו במקום המיועד. ברור שכל התלמידים הביאו איתם את

שביום שביעי של פסח, לקראת סיום החג, יוצאים היו התושבים לשדות כדי ללקט שבולים ולקשם לדלתות בתייהם.

מנהג אחר היה משלוח המנות. מנות אלה היו נשלחות למשפחות הנזקקות, לעומת זאת, משפחות לא יהודיות אלה היו שולחות, בליל מוצאי חג הפסח. פיתות, גבינה, לבן ופירות כמחווה למשלוח המנות.

שמחות וחתונות לא היה נהוג באותם הזמנים בעיר העתיקה, לשלוח הזמנות בכתב או בדפוס למכרים וידידים לרגל שמחה אם זו היתה חתונה או בר-מצוה אלה הוזמנו בעל פה בשעת התפילה בבית הכנסת או על ידי שליח השליחות הזות נעשתה על ידי אשה בשם "זהרה" אשר היתה ידועה ברובע היהודי.

טכסי "שבע הברכות" (חתונה) לא היו נערכים באולמות אלא בבתים אם היו מרווחים או בבתי כנסת. הטכסים נערכו בימי שישי אחה"צ. ביום שבת החתן היה עולה לתורה בשירה וזמרה ולאחר התפילה הקהל היה מבקר בבית החתן או הכלה ושם היה ניתן כיבוד. כפי שהזכרתי במקום אחר, לא היו נשלחות הזמנות בכתב אלא, בעל פה באמצעות אשה שהיתה עוברת מבית לבית ומזמינה את המשפחות שנתבקשה להזמין.

נהוג היה שבתנאי "שטר הכתובה" היו מזכירים פרט לכסף ותכשיטים, גם התקופה שהחתן יגור בבית חותנו.

באשר לשמחות בר-מצוה, אלה היו נערכות בבית הכנסת בלבד, הבר-מצוה היה עולה לתורה בימי שני או חמישי וקהל המתפללים היה מברך אותו ואת הוריו, אחרי התפילה הנער היה הולך לבקר בבית קרובי משפחתו ואלה היו נותנים לו את המתנה שיועדה לו.

מנהגים ואירועים

1. בתקופה מלחמת העולם הראשונה, סופר ברחובות העיר, שבככר חמרה נתלו שלושה אנשים. הרבה תושבים נהרו למקום לראות מחזה זה גם אני הייתי ביניהם. באמת שלשה אנשים היו תלויים על כלונסאות עץ, גופם מכוסה כתונת ועליה שלט המציין את סיבת התלייה, כנראה שאלה היו חיילים שערקו מהצבא.
2. אירוע נוסף קרא באותה תקופה אשר הסעיר את היישוב והוא תפיסת אנשי המחתרן "נילזי" שמרכזה היה במושבה זכרון יעקב, את איגדה את עצמה לדעת ביריה שרה אהרונסון. מקרה זה גרם לעקירת הרבה תושבים ממקום מגוריהם והעברתם מתל אביב-יפו והשרון אל חיפה, טבריה ועוד מקומות. כמו כן נאסרו והוגלו לדמשק הרבה עסקני צבור ומורים דבר שהטריד והעיב על מנוחתם של הרבה משפחות יהודיות מבין אלה היה תושב חיפה המורה שמואל בן-שבת.
3. עוד מקרה קרה, באחד הימים התאסף קהל רב בככר "גרינה" מול המסגד הגדול לשמוע נאום הסתה מפי עורך עיתון ערב נוצרי "נגיב נצאר". נזדמן למקום המורה שלמה בוזגלו אשר היה יהודי גאה, הוא ניגד למסית והורידו מעל גודן הנואם והעליבו, הקהל המוסת ניסה לתפוש את מר

השוק היה מכוסה ברעפים עם אפשרות של אוורור. משני צדי השוק היו חנויות לממכר סחורות בדים, ירקות, אטליזים, מסעדות קטנות, חנויות לממכר משקאות קלים קרים בקיץ כגון; שראב, סוס, וגלידה. זוכרני שמוכר משקה סוס אחד אשר מכר את המשקה מתוך מיכל מנחושת שהיה מונח על גבו, על חזהו היו מונחים כוסות מנחושת, הוא היה מהלך ברחוב ומכריז "בארדיה סוס" כשהוא היה מקשקש בשתי צלחות נחושת שבידיו.

ועד הקהילה הראשון בחיפה

בשלהי שנת 1918, בתוך ההתלהבות והתרוממות הרוח שאפפו אז את הישוב בעיר חיפה לרגל שחרור הארץ מהעול התורקי ובעקבות חגיגת השני בנובמבר 1918, סוכס בין החכם יהודה הלוי ראש העדה הספרדית לבין נציג העדה האשכנזית מר יוסף ליפשיץ על הקמת ועד קהילה מאוחד אם ייקרא בשם ועד הקהילה העברית בחיפה. כמו כן סוכס כי ועד זה ימנה בו חברים מהם ששה ספרדים ו - 6 אשכנזים מבלי לקחת בחשבון כמובן, את מספר הנפשות בכל אחת משתי העדות הנ"ל. העדה הספרדית מנתה אז 75% מהישוב היהודי בחיפה. הישיבה הראשונה של הועד התקיימה בביתו של החכם יהודה הלוי בסוף חג החנוכה 1918 ונוכחו בה; החכם יהודה הלוי, משה לוי (בן החכם יהודה), שמואל בן-שבת, רפאל חכים, מכלוף שמחון ושלמה חיון כנציגי העדה הספרדית ונציגי העדה האשכנזית היו; יוסף אוזרקובסקי, שמעון פרידמן, אהרן פרידמן, יוסף לפשיץ ויצחק רוזנברג. לאחר הדיון בענין אחדות, קרוב הלבבות ושתוף פעולה למען העלאת קרנה של הקהילה המאוחדת בחיפה הוחלט; (1) לבחור במר יוסף אוזרקובסקי כיו"ר ועד הקהילה ובחכם יהודה הלוי כנשיא כבוד של הקהילה. (2) לייפות את כוחו של היו"ר ולדאוג לשכירת דירה מתאימה למשרדי העדה ולצידו. (3) למנות, לפי הצעת היו"ר, את מר אברהם כלפון כמזכיר במשכורת של 10 לירות. (4) לבחור בוועדות כספים, עינים סוציאליים, וועדה להחדרת פקידים יהודיים בכל שרותי הממשלה. (5) לרשום את ועד הקהילה כאגודה עותומנית. מאחר והיהידוע שהמשכורות ששילמה ממשלת המנדט לעובדיה המקומיים הייתה קטנה ודלה הוסכם לפנות לוועד הצירים ולשכנעם שיש לבוא לקראת עובדים שיתקבלו בעבודה בממשלה. פנייתנו לוועד הצירים נתקבלה בחיוב והוחלט לשלם תוספות בשיעורים 2-4-6 לירות לחודש לפי סיווג התפקידים. תוספת זו ניתנה לכל הפקידים היהודיים בארץ. מלחמת העולם הראשונה השאירה צלקות ביישוב, הרבה משפחות סבלו מחוסר כל והיה צורך דחוף לבוא לעזרתם, לכן, ועד הקהילה החליט לרכוש מצרכי מזון ולחלקם למשפחות הנזקקות. באחת האסיפות של הועד הובאה פניית הנשים לשווי זכויות, לאחר וויכוחים והתיעצויות עם רבני חיפה, הוסכם לקבל באהדה את בקשת הנשים ולהרשות להן לבחור בוועד תנועת הנשים ולמעשה בחרו להן

שמעון פרידמן ובנו אהרן. במקביל לועד הקהילה המאוחד, הקהילה הספרדית בחיפה קיימה חוגים שונים כגון; תרבות, חנוך, ספורט, אומנות וכ"ו, חוגים אלה פעלו ע"י מדריכים אשר עשו את מלאכתם באמונה ובהתלהבות. פעולות אלה נעשו ללא שפעולות החוגים הלכו ודעכו בגלל חתיכות מצד צעירים שהחלו להתעניין במפלגות ותנועות נוער.

זוכרני כשהייתי צעיר לימים, בקשו ממני פעילי העדה, למלא תפקיד באחד ההצגות שהיו מכינים, התפקיד היה יוסף בהצגה מכירת יוסף. בהצגה אחרת מלאתי תפקיד של אשה המחכה לשוב בעלה בליל סערה וגשם, יותר לא השתתפתי כי זה היה בזמן שנתקבלתי לעבודה בעיריה.

פתיחת גני ילדים

בשנת 1926, ז.א. בשנים הראשונות למנדט הבריטי, נוצרה בעייה חמורה ברובע היהודי הספרדי בחיפה עשרות ילדים קטנים הסתובבו ברחובות ללא השגחה וללא טיפול, אחדים מהם הופנו למיסיון ע"י הוריהם אשר סרבו לשלחם לחדרי תלמוד תורה בגלל מחסור בכסף ובגלל מצבם הירוד של חדרי לימוד אלה שהתנהלו ללא פיקוח. והנה נודע לראשי העדה ע"י המורה מר שמואל בן-שבת כי יהודי בשם ארנולד רוזנטל שעלה ארצה מגרמניה, השתקע בחיפה ורצונו לבוא לעזרת העדה הספרדית כדי לסייע בידה למצוא פתרון לילדים עזובים אלה, וזאת לעילוי זכר בנו שנפל במלחמת העולם הראשונה ולעילוי זכר אשתו ז"ל, הגן נפתח, הילדים הובאו לגן ושתי גננות החלו בעבודתן. ברור שלשם כך נמצאה דירה עם חצר בסמוך לרובע הספרדי, הזאטוטים בילו את יומם בגן משעה 8 בבוקר עד שעה 4 אחה"צ וסופקה להם ארוחת בוקר וארוחה חמה לצהריים, עם הזמן ראתה העדה צורך להוסיף גנים אשר מספרם הגיע לשבעה. כולם נשאו את שם "גני רוזנטל" עד שהוחלט שגני הילדים יועברו לרשויות המקומיות. ועד העדה הספרדית בחיפה על אף אמצעי הדלים, המשיך להתקיים ולפעול היו לו ימי שפל קשים במיוחד בימי מאורעות שנת 1921 ושנת 1929 סבלו בני העדה אשר גרו בעיר העתיקה שהסתגרו בבתיים ועל אף זאת הותקפו באכזריות ומהם נפלו קורבנות באותה תקופה ארגון הגנה לא היה קיים בחיפה והמסיתים הערבים השתוללו ללא התערבות השלטונות. זוכרני שלאחר פרעות שנת 1921 לאחר פקודת שחרור אסירי עכו הוזמן הישוב היהודי בחיפה לקבל את פני המשוחררים שבראשם אמד זאב זבוטינסקי כל התושבים היהודים נהרו למקום המיועד, גג מחסני התבואה הסמוך לבית מלון שנוהל על ידי משפחת אייזנברג, הקהל התאסף על הגג וחיכה לבוא המשוחררים שהגיעו בשעות הלילה המוקדמות, שמעו בדריכות את נאומו הנלהב של זבוטינסקי אשר נתקבל בתשואות סוערות. ועד העדה הספרדית בחיפה נוהל על ידי עסקנים מסורים ודבקים למטרה. מהם אני זוכר את המורה הדגול שמואל בן-שבת אשר בתקופת התורקים הוגלה נאסר בכלא דמשק, יחד עם מר בן-שבת היו; המורה אליהו חבובה, יוסף סיטון מנהל בנק, דוד ייטח, קצין מחוז ואברהם כלפון, אלפרד (דוד), לבהר, יצחק גנון עו"ד, משה שווישה, נתנאל בן חביב, יהודה כתראן, יוסף פורת, משה עמאר עו"ד, משה רופא, יעקב מימון, שמואל עוזיאל, ליאון קרסו, א. חיס, יצחק עקיבא ועוד. צוות פעילים אלה,

השניה. עם סיום מלחמה זו אירגין הועד מבצע התרמת יהודי חוץ לארץ במיוחד משוויץ, אשר שלחו ארגזי בגדים משומשים שחולקו למשפחות הנזקקות ארגון נשים ספרדיות אירגן שווקים אשר הכנסותיהם סייעו למימון צרכי העדה, ארגון נשים אלה היה עורך מגביות בין תושבי העיר שהכנסותיהם שימשו לאותה מטרה. כמו כן, ארגון נשים ספרדיות, קיבל מנשים ספרדיות מארגנטינה, באמצעות הגברת מרי כתראן וגברת לניאדו סכומים ניכרים, מידי שנה בשנה, (שטרי בונדס) עבור החזקת גני הילדים של העדה ומטרות אחרות, מאת ארגון נשים ספרדיות של ארגנטינה סכומים אלה היו עזרה גדולה לועד העדה למימון מפעליו, ועד העדה הספרדית נהג, על אף אמצעיו הדלים, להעניק מילגות לתלמידים נזקקים ומוכשרים. מנהג זה קיבל עם הזמן תנופה גדולה והגיע לממדים שיש להתברך בהם.

לאחר קום המדינה הורגשה בקרב הציבור הספרדי מצוקת הגיל המתבגר אמצעי הדיור החדשים, ז.א. הדירות הקטנות והמצומצמות בשטחן ביטלו לחלוטין את ההגמוניה הפטריארכאלית שהיתה קיימת בעבר, ומרבית השכבה המבוגרת סבלה נפשית ומעשית. לכן, ועד העדה החל לחשוב על רעיון להקמת בית הורים-אבות כדי לפתור בעייה רצינית זו. הועד החל בהתכתבות ענפה עם משרד הסעד, האוצר והסוכנות, הועד ניסה להעזר באישי צבור ספרדיים אשר מילאו תפקידיהם ממלכתיים וצבוריים, וגם בהתכתבות עם ארגונים בחוץ לארץ, אבל התוצאות היו מאכזבות. עד שלבסוף קיבל הועד מאת עיריית חיפה הבטחה להחכיר לועד שטח אדמה של כ-5 דונם למטרת בית אבות בתנאי שזה יוקם תוך תקופה של שנתיים. למטרה זו היה צורך שועד העדה יירשם כעמותה במקום אגודה עותומנית. לאחר פעולה זו החל הועד ללחוץ במרץ על כל המוסדות בארץ עד שלבסוף הגיע

להסכמה עקרונית עם אגודת "אשל הקשורה לארגון "הג'וינט" בישראל, להקמת בית אבות ספרדי בחיפה, בתנאי שהג'וינט ישתתף ב-50% מההוצאות והעדה ביתר ההוצאות, הוזמן אדריכל אשר הכין הצעות לבנין עד שלבסוף כל הצדדים הסכימו לתוכנית אחת אשר הוכנה להגשה לאישור העירייה. הכוח המניע והמדריך בהכנות אלה היה היושב ראש מר אברהם כלפון אשר נעזר בשני ס'יו'ר הועד. הבנין הוחל בהקמתו ובהגיעו לקראת סיום הוסכם עם "אגודת אשל" שהשתתפותם תועלה ל-70% דבר שהקל על הועד למימוש הוצאותיו. ברור שעם הנחת אבן היסוד לבנין נערכה חגיגה בהשתתפות המוסדות וקהל מוזמנים רב, הבנין הוקם לאחר עמל רב מבחינה כספית ומבחינה אירוגונית, כי זו הפעם הראשונה שועד העדה קיבל על עצמו נטל כזה כבד. היה צורך לארגן צוות עבודה לניהול בית האבות כגוון מנהל, אם הבית, אחות ראשית, אחיות, אנשי אחזקה, גנן וכ'ו, כל הצוות התקבל לאחר מכרז ובדיקה מקובלת, הנרשמים הראשונים התקבלו בהדרגה כל מחלקה לחוד עד שהבנין פעל במלוא תכולתו. אלא שלמרבה הצער, בזמן ישיבת ועדת הבנין בבית האבות, הרגיש היו'ר אברהם כלפון ברע, הובהל הביתה ומשם לבית החולים ולאחר מספר ימים נפטר. חסרונו היה מורגש אבל החיים דורשים את המשכם וניהול הנהלת המוסד עברה זמנית לידי סגני

הכוח לקדוה ואסיפה כללית שש בהיותו יושב ראש, סגניו וועדות שונות לניהול עניני העדה. התקיימה אסיפה כללית בה נבחר יוסף פורת כיו"ר ושלשה סגנים והם; יהודה כתרין, חיים נדאף ויצחק סנוואני, כמו כן נבחר ועד עדה וועדות שונות ומורשים לחתימה ורואה חשבון. ההנהלה החדשה המשיכה לנהל עניני הועד כבעבר אלא שלמרבית הצער סגן היו"ר יהודה כתרין נפטר.

חברה קדישא

כבר הזכרתי לפניכן שלא היה בקהילה הספרדית בחיפה ועד שינהל את עניני העדה עם משרד וכל הדרוש לו, הענינים היו נחתכים על ידי הרבנים ולפי החלטתם יקום דבר. גם בעניני קבורה החלטת הרבנים היתה הקובעת וההוראות ניתנו לחברי החברה קדישא אשר כולם היו מתנדבים ומתנדבות ללא כל תשלום. את מלאכתם עשו באמונה ובמסירות. כשהודיעו לחברי החברה קדישא על חולה מיד היו ממנים מביניהם שומר אחד או שניים אשר ישבו ליד מטת החולה ישמרו עליו עד לדקות חיו האחרונות, אז היו קוראים באוזניו את "שמע ישראל", ולאחר מכן היו עורכים את הטהרה והלוויה באותו יום של הפטירה, כי לא היו משאירים את גופת הנפטר עד למחרת היום. לוויית היו עורכים גם בלילה. על מועד הלוויות היו מודיעים בבתי הכנסת לאחר התפילה והקהל היה ממלא את חובת חסד של אמת. ברור שבין מתנדבי החברה היו מתנדבות אשר עשו את עבודתן במסירות רבה ובמקרים רבים היו עורכות מגביות לעזרת המשפחות הנזקקות, מצווה גדולה היתה לבוא לבית המשפחה המתאבלת, מיד אחרי הלוויה, להיות נוכחים בשעת "סעודת ההבראה" ולהתפלל בכל התפילות במשך שבעת ימי האבל. מנהג היה שאלה אשר לא התפללו בבית האבלים ואשר הנפטר היה מבאי בית הכנסת בו התפללו, היו בימי שבת לאחר תפילת שחרית הולכים לבית הנפטר כדי לקיים מצוות ניחום אבלים מנהג היה שמשפחת הנפטר היתה מקיימת בבית הנפטר תפילות אזכרה לאחר שבוע, חודש ושנה, שם היו קוראים תהילים, לאחר מכן דרשה וסעודה ולמחרת עליה לבית העלמין בבקר, אזכרה קצרה וכיבוד קל. עלי לציין בסיפוק רב, את המנהג שקויים על ידי החברה קדישא באותם הזמנים, כאמור לעיל הלוויות היו מתקיימות באותו יום, בימי חגים היו קוברים הנפטרים בלילה של אותו יום הלוויה היתה מתקיימת בעזרת חברי החברה קדישא בעזרת פנסים שהאירו את דרכם בלילה. בין חברי החברה קדישא היו גם זמרים אשר ליוו את הנפטר בקריאת פרקי תהילים בלחן קינות, כל זה נעשה בהתנדבות גמורה.

בתי עלמין מסופר היה שהיהודים הספרדים אשר גרו בחיפה העתיקה רכשו שטח אדמה בשטחים ששמשו בזמנו לחקלאות לתושבי המושבה הגרמנית בשנתיים הראשונות לעבודתו בעיריה, כשהתחלנו להקים המחלקה הטכנית, אספנו תכניות של חיפה שהוכנו על ידי מהנדס גרמני בשם "שומכר" גם תוכניות שהחלו במדידתו בימי מלחמת העולם הראשונה על ידי המהנדס קנטור שנמצא בחיפה וגם מחשתוכניות שהוכנו עבור הצבא הבריטי,

עליה היה כתוב בית קברות יהודי הודעתי זאת לועד הקהילה הספרדית
דאז באמצעות המנוח מר אברהם כלפון ז"ל, אשר השתמש בעובדה זו כשנרכש
השטח לבית העלמין בחוף הכרמל.

בית העלמין אשר ברחוב יפו, הסגור לקבורת מתים כעת, נרכש מאוחר
יותר, מפני שהשטח אשר זכרתי לעיל היה קטן מאוד לצרכי הקהילה
ומהסיבה העיקרית שהאדמה היתה ללא יסודות והקברים שקעו לעומק
בזמן הגשמים. ועד העדה הספרדית בחיפה אשר רכש את שטח בית העלמין
ברחוב יפו, בנה גדר מסביבו וגם בנה שלושה חדרים בהם נקברו החכמים
הצדיקים מראשי העדה, והידוע מביניהם אשר נזכר בספרי היסטוריונים
והוא הרב אבדימי דמן חיפה. מבין הצדיקים הקבורים ידועים הרבנים,
מסעוד חטשוויל, אברהם רפאל כלפון ועוד. כעמור לעיל, בית העלמין
הזה נסגר לקבורה ראשית מפני שמועצת בית העלמין רכשה שטח חדש
מול חוף הכרמל כמו כן בגלל העובדה שהרבה קברים נהרסו ונעלמו והיה
חשש לחלול קברי מתים וגם בגלל אי הסדר שבו. משתמשים בו כיום לקבורת
ספרי קודש בלויים וקרועים.

לאחרונה, אחטא אם לא אזכיר שיחסי השכנות בין האוכלוסיה היהודית
בעיר העתיקה בחיפה, לבין האוכלוסיה המוסלמית והנוצרית, היתה
מצוינת וללא דופי, משפחות יהודיות גרו לפעמים בחצר אחת עם
המוסלמים ונשים יולדות יהודיות היו מיניקות את ילדי השכנים
המוסלמים ואלה החזירו מנה אפיים, יחסים אלה קויימו עד אשר באו
מסיתים לאומניים, אחרי הכרזת המנדט הבריטי על פלשתינה והעכירו
את האוירה.

כותב הזכרונות

ח.ע. חלפון.

16. II 1987